

12. Курьлев С.В. Санкции как элемент правовой нормы // Сов. гос. и право. – 1964. – № 8. – С. 48.
13. Зайцев И.М. Гражданская процессуальная ответственность // Гос. и право. – 1999. – № 7. – С. 95.
14. Кузнецов Н.В. Санкции в гражданском процессуальном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1981. – С. 9.

УДК 340:008

М.Ю. Рязанов

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ПОРЯДКУ

Для того щоб розібратися яке місце займає правова культура в наш час у суспільстві, необхідно знати, яке місце вона займала в минулому.

Правова культура, як і культура в цілому, нерозривно пов'язана з історичними, етносоціальними, соціокультурними особливостями того або іншого народу, суспільства, держави. Правова культура – спеціалізована сфера культури, в якій змістом і метою діяльності всіх суб'єктів є насамперед: захист природних прав людини, відносин особистості із суспільством і державою; забезпечення суспільного й особистого життя шляхом підтримки порядку, дотримання встановлених правових норм [1, с. 314].

Звертання до історії розвитку нашого суспільства дає можливість виявити його особливості, виражені в правовій культурі як обцинний менталітет з його негативними й позитивними властивостями, конформізм і одночасно нетерпимість, зневажливе ставлення до закону й повага порядку, ворожість до влади в цілому та віра в доброго і справедливого лідера (вождя), постійне прагнення до «волі» і багато чого іншого [2, с. 3].

Правова культура пов'язана з різноманітними процесами, що відбуваються в суспільстві та є їхнім сукупним вираженням, втілюючи в собі способи й результати людської діяльності. Будь-які великі зміни правової діяльності припускають одночасні зміни правової культури.

Для характеристики правової культури найбільше значення має правова свідомість і обумовлене відповідним типом правосвідомості юридично значиме поведіння. Високий рівень правосвідомості припускає знання права й розуміння його значення в житті суспільства, чого в нас не вистачає навіть законодавцям, не говорячи вже про політичних лідерів. Низький рівень правової культури й відсутність у населення правових традицій найчастіше переходить у правовий нігілізм, заперечення необхідності й цінності права [3, с. 58]. Звідси з покоління в покоління виявляється неповага до закону, до суду, терпимість до сваволі й приниження.

Часто виникає думка, що в Україні, на сучасному етапі її історичного розвитку, практично відсутня правова культура. Немов розвиток правової культури в

суспільстві не відбувався, а народ споконвіку уражений правовим нігілізмом і невір'ям у чинність права.

Тим часом, перш ніж говорити про наявність або відсутність правової культури в суспільстві, необхідно розібратися в змісті поняття «правова культура».

Найчастіше ця категорія використовується для характеристики правової системи країни. При аналізі правової культури суспільства вивчають правові феномени, описують і наводять пояснення цінностей, ідеалів і досягнень у правовій сфері, які відображають обсяг прав і свобод людини й ступінь його захищеності в даному суспільстві.

Поняття «правова культура суспільства» О.Ф. Скакун визначає як систему цінностей, досягнутих людством у сфері права, що належать до правової реальності даного суспільства й характеризують рівень його правового прогресу [4, с. 742]. У свою чергу, рівень правового прогресу суспільства характеризується високим рівнем правосвідомості, активністю суб'єктів права в правовій сфері, реальністю прав і свобод громадян, якісними законами, юридичною освітою й т.д.

Як відзначає А.Б. Венгеров, «правова культура – багатозначна характеристика однієї з найважливіших сторін життя суспільства», і визначає її як більше високу і ємну форму правосвідомості [5, с. 571].

На думку А.В. Якушева, «правова культура – це якість правового життя суспільства і ступінь гарантованості державою й суспільством прав і свобод людини, а також знання, розуміння й дотримання права кожним окремим членом суспільства» [6, с. 161].

В.М. Сирих охоплює поняттям правова культура – правовий режим, що забезпечує належний рівень законності, неухильну реалізацію прав і свобод людини, інших осіб, взаємну відповідальність держави й особистості [7, с. 143].

Як уявляється, правову культуру складає «певний рівень правового мислення й почуттів сприйняття правової дійсності», а також «належний ступінь знання населенням законів і високий рівень поваги норм права, їх авторитету». Правова культура містить у собі специфічні способи правової дійсності (робота правоохоронних органів, конституційний контроль і т.д.), закони й системи законодавств, судову практику як результат правової діяльності [8, с. 148]. Утворення законів варто розглядати як правову цінність, оскільки «закон як інструмент організації суспільних відносин – поки неперевершений та всеосяжний засіб соціального регулювання й контролю» [8, с. 149].

Правова культура може бути розглянута відповідно до її носіїв як правова культура особистості, правова культура суспільства, правова культура професійної групи [9, с. 173].

Поняття «правова культура суспільства» характеризує найбільш ціннісний зріз правової реальності, рівень її поступального розвитку, включеність у неї досягнень відповідної цивілізації. Правова культура суспільства є умовою забезпечення волі й безпеки особистості, прав людини, гарантом її правової захищеності, забезпеченості законом і судом. Правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства й залежною від неї величиною, відображає ступінь і ха-

ракти її розвитку, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості й правомірну діяльність індивіда. Це необхідна передумова й творчий початок правового стану суспільства, його мета й складова частина, але разом з тим це ступінь і характер правового розвитку самої особистості, її правомірної діяльності.

Таким чином, правова культура – це специфічний соціальний феномен, що виконує функцію формування в людей правових, ціннісно-нормативних ставлень і правосвідомості в цілому, а опосередковано – правової поведінки. Правова культура відіграє в суспільстві роль нормативного орієнтира, забезпечуючи необхідний рівень індивідуальної правосвідомості.

Під правовою культурою слід розуміти обумовлене всім соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості й у цілому – в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також ступеня гарантованості державою й громадянським суспільством свобод і прав людини [10, с. 333].

Поняття «правова культура» виступає як оцінка правового життя суспільства, з її допомогою відбувається порівняння з правовими зразками, ідеалами й цінностями.

Правова культура пов'язана з рівнем правосвідомості, ступенем знання права. На неї опираються вимоги виконавчої влади й рішення посадових осіб. У ціннісному аспекті високий рівень правової культури – складова правової держави.

Суспільство з високим рівнем правової культури відрізняється досконалим законодавством, позбавленим прогалин і суперечностей, чіткими і ясними правовими приписами й нормами, виключенням фактів прояву бюрократизму, зловживання владою або службовим становищем. Таке суспільство, як правило, характеризується правовою активністю своїх громадян, які широко використовують надані їм права і свободи у всіх сферах життя суспільства.

Правова культура містить у собі як духовні характеристики [11, с. 308], так і «матеріальні» додатки права – юридичні установи і їх організацію, судову, нотаріальну й іншу системи, а також культуру їхньої роботи з громадянами, захист їхніх законних інтересів, розгляд суперечок в суді, роботу законодавчих органів тощо [12, с. 10].

Держава надає великого значення вихованню в особистості поваги до законів і правових рішень, готовності брати активну участь в охороні правопорядку. Ці якості становлять істотні сторони правової культури, розвиток якої іноді зв'язують із побудовою правового суспільства.

Для формування правової культури необхідно враховувати ряд завдань.

По-перше, «забезпечити належну орієнтацію в основних засадах і принципах правової системи держави» [8, с. 150]. Ці принципи, вихідні керівні ідеї правової системи, підрозділяються на галузеві (наприклад, одношлюбність, добровільність вступу в шлюб – це принципи сімейного права) і міжгалузеві (гласність судочинства, незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону – принципи цивільного процесуального і кримінально-процесуального права). Знання ос-

новних принципів правової системи дозволяє зрозуміти розумність права і його необхідність, сприяє переходу правових знань у переконання. Як підкреслює О.Ф. Скакун, «це дає підставу вважати правову систему формалізованим вираженням правової культури, а правову культуру – правовим середовищем перебування людей» [4, с. 743].

По-друге, «створити базу для значного розширення обсягу й підвищення рівня правової поведінки адресатів права» [13, с. 152]. Високий рівень правової (правомірної) поведінки людей забезпечує не тільки свободу, але й організованість суспільних відносин, їх підпорядкованість громадському порядку, означає розуміння людьми справедливості й корисності правових настанов, їх відповідальності перед суспільством і державою за свої вчинки, є важливою передумовою нормального функціонування громадянського суспільства з розвинутою правовою культурою.

По-третє, «забезпечити грамотну й ефективну боротьбу носіїв права й обов'язків за свої законні інтереси» [8, с. 329], перебороти правову пасивність. Найважливіша частина правової культури – почуття законності й справедливості – повинна вирости в потребу боротися за справедливість, незважаючи на виникаючі труднощі. При цьому протидія несправедливості не повинна перевищувати меж необхідного захисту, а укладатися в законні міри. Їх вибір безпосередньо пов'язаний з рівнем правової культури.

По-четверте, вести активну профілактику правопорушень, переборюючи правовий нігілізм, що опанував масовою свідомістю, правове неучтво громадян і посадових осіб, їх слабку інформованість про закони, бажання їх обійти. Для викорінювання правового нігілізму необхідно підвищити якість законів, що часто є причиною недовіри народу до законодавчих актів.

По-п'яте, різко активізувати правову поведінку, домагатися активності громадян у боротьбі з порушеннями законності, досягненням стабільного правопорядку. Тут актуальна здатність громадян допомагати державі в здійсненні правоохоронної діяльності.

По-шосте, активізувати правове виховання як один із головних факторів, що впливають на формування правової культури, на вироблення стійких правових ідей і принципів у правосвідомості того, кого виховують [4, с. 761].

Правова культура – неодмінний елемент демократичного суспільства. Сваюля й безправ'я, масове порушення прав і свобод особи, заперечення самої необхідності й цінності права несподівано з правополюсують правову культуру. Високий рівень правової культури тісним чином позначається на процесах формування правової держави. Особливо актуальна ця проблема для вітчизняного права й держави, що виводить виховання правової культури громадян у розряд найважливішої умови досягнення правової стабільності та правопорядку в Україні.

Правова культура суспільства в умовах глобалізації й інтеграції вже не визначається територіальними межами однієї держави. Відбувається процес інтернаціоналізації та взаємозбагачення різними правовими цінностями, що дозволяє деяким дослідникам заявляти про формування єдиної загальнолюдської правової культури з позиції загальнолюдських цінностей. Світове співтовариство вже погодилося на вироблення загальноцивілізаційних, загальнолюдських засад і

принципів діяльності в міждержавних відносинах, які закріплюються в найважливіших нормативно-правових актах міжнародного характеру. Особливо помітний цей процес у рамках Європейського співтовариства, де вироблені принципи узгодження національних правових інститутів, створене єдине правове поле, у рамках якого забезпечуються основні права і свободи особи відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод.

Література

1. Энциклопедический словарь по культурологии. – М.: Центр, 1997. – 467 с.
2. Ромашов Р.А., Шукшина Е.Г. Правовая культура и правовой нигилизм в молодежной среде // Актуальные проблемы теории и истории государства и права. – 2006. – № 2. – С. 2-8.
3. Смоленский М.Б. Правовая культура: опыт социокультурного анализа. – Ростов-н/Д.: Юрид. лит., 2002. – 168 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). – Х.: Эспада, 2005. – 840 с.
5. Венгер А.Б. Теория государства и права. – М.: Омега-Л, 2004. – 608 с.
6. Якушев А.В. Теория государства и права. – М.: ПРИОР, 2000. – 230 с.
7. Сырых В.М. Теория государства и права. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юстицинформ, 2004. – 704 с.
8. Общая теория государства и права / Под общ. ред. А.С. Пиголкина. – М.: НОРМА, 1997. – 560 с.
9. Теория государства и права в вопросах и ответах / Ю.Н. Оборотов, А.Ф. Крыжановский, Н.Н. Крестовская, Л.Г. Матвеева. – 2-е изд. – Х.: Одиссей, 2005. – 192 с.
10. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 570 с.
11. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
12. Бугаенко Ю.Ю. Правовая культура в современной России (социально-философский анализ): Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Краснодар, 2007. – 28 с.
13. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. – 2-е изд., доп. и испр. – М.: Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 329 с.

УДК (340.12+321.01):165.191

Ю.В. Тищенко

ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ МІФ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У сучасній дійсності міф розглядається як особливий тип мислення, властивий людині будь-якої епохи, явище соціального життя. Міф виділяють і як загальний феномен соціально-культурного розвитку людства.

Для того щоб зіставити такі різновиди міфів, як міф політичний і міф правовий, наведемо погляди сучасних дослідників на загальнофілософське поняття міфу.

А.Ф. Лосев у роботі «Діалектика міфу» пише: «Міф є (для міфічної свідомості, звичайно) найвища по своїй конкретності, максимально інтенсивна й найбільшою мірою напружена реальність», «сама справжня дійсність», «зовсім необхідна категорія думки й життя, далека від усякої випадковості й сваволі» [5, с. 396].